

DOĞAN AVCIOĞLU VE SOSYALİST KÜLTÜR DERNEĞİ

28 Ocak 2026

Yıldırım Koç

Doğan Avcioğlu'nun diğer bir girişimi olan Sosyalist Kültür Derneği 18 Aralık 1962 tarihinde kuruldu. Nebil Varuy'un anlatımlarına göre, Sosyalist Kültür Derneği'nin kurulma hazırlıkları sırasında 15 Ağustos 1962 tarihinde Doğan Avcioğlu'nun yönettiği bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıya, artık sosyalistlerin yönetiminde bulunan Türkiye İşçi Partisi'nden 15-16 kişilik bir grup katıldı. Toplantıda Derneğin tüzüğünde yer alacak amaç maddesi konusunda bir görüş ayrılığı ortaya çıktı. TİP'ten gelenler "işçi sınıfının öncülüğü" kavramının amaç maddesinde mutlaka yer alması gerektiğini savundular. Bu konuda bir anlaşma sağlanamayınca, daha geniş bir toplantı yapılması kararı alındı. Ancak bu konunun ele alınacağı başka bir toplantı düzenlenmedi.

Behice Boran, 22 Ağustos 1962 tarihinde *Vatan Gazetesi'*nde yayımlanan yazısında bu konuda şunları söyledi: "Benim anladığıma göre esas mesele kısaca şu: Sosyalizmden yana görünen aydınlarımızın pek çoğu -özellikle yazılarıyla fikirlerini belli edenler- sosyalizmi öncelikle bir işçi sınıfı ideolojisi ve hareketi olarak görmüyorlar ve bunun için de işçi sınıfı ile kader birliği edip işçi hareketlerinin ve teşekküllerinin içinde yer almak ve çalışmak gerekliliğini duymuyorlar." (Behice Boran, "Sosyalist Kültür Derneği Tartışması", *Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar*, C.1, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010;459)

Bu süreçte, Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucularından olacak olan Türkkaya Ataöv, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'a yazdığı 7 Aralık 1962 tarihli yazıda, TİP'ten kurucu üye istedi. TİP Merkez Komitesi, bu talep üzerine, Sosyalist Kültür Derneği'nde kurucu üye olması amacıyla 63 TİP üyesinin isimlerini Sadun Aren, Türkkaya Ataöv, Mümtaz Soysal, Doğan Avcioğlu'na bildirdi. Ancak bu kişiler Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucular kuruluna dahil edilmedi. Bunun nedeni herhalde 63 kişinin kuruculuğa kabul edilmesi durumunda dernek kurucular kurulunda TİP üyelerinin çoğunlukta olacağı ve tüzükte de gerekli gördükleri değişiklikleri yapabilecek olmalarıydı.

Bunun üzerine TİP Genel Merkezi'nin 22 Şubat 1963 tarihli genelgesiyle, TİP üyelerinin Sosyalist Kültür Derneği'ne "üye olmaları dolaylı olarak yasaklandı." (Nebil Varuy, *Türkiye İşçi Partisi, Olaylar-Belgeler-Yorumlar, 1961-1971*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2010;62-65)

Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucuları şu kişilerdi:

1. Osman Nuri Torun, Maliyeci; 2. Atilla Karaosmanoğlu, İktisatçı; 3. Cahit Tanyol, Profesör; 4. Necat Erder, Sosyolog; 5. Hilmi Özgen, Yük Mur. Hey. Uzmanı; 6. Nurettin Ş. Kösemihal, Profesör; 7. Hüseyin Korkmazgil, Yazar; 8. Nihat Türel, Avukat; 9. Tarık Ziya Ekinci, Doktor; 10. Erdoğan Alkin, Asistan; 11. Işıl Ersan, Asistan; 12. Mükerrerem Hiç, Doçent; 13. Merih Teziç, Asistan; 14. Mahir Kaynak, Asistan; 15. Metin Sözen, Asistan; 16. Gülten Kazgan, Doçent; 17. Cemal Reşit Eyüboğlu, Avukat; 18. Güney Özcebe, Y. Müh.; 19. Doğan Avcioğlu, Gazeteci; 20. Nejat İzar, Y. Müh.; 21. Türkkaya Atatöv, Asistan; 22. Erhan Işıl, Maliye Müfettişi; 23. Mümtaz Soysal, Asistan; 24. Niyazi Ağırnaslı, Senatör; 25. Galip Aknıl, Y. Müh.; 26. Mehmet Selik, Asistan; 27. Aslan Başer Kafaoğlu, Dev. Pl. Teş. Uzmanı; 28. Müşerref Hekimoğlu, Yazar; 29. A.Sırrı Hocoğlu, M.Vekili; 30. Ş. Süreyya Aydemir, Yazar; 31. A.Başer Kafaoğlu, Maliye Müf.; 32. Reşat Titiz, İktisatçı; 33. Yahya Kanbolat, Asistan; 34. Sadun Aren, Profesör; 35. Seyfi Demirsoy, Sendikacı; 36. İdris Küçükömer, Doçent; 37. Fakih Özlen, Y.Müh, M.Vekili; 38. Asaf Ertekin, Matbaacı; 39. Abdullah Kızılırmak, Doçent; 40. Hamdi Konur, Öğretmen; 41. İlhami Soysal, Gazeteci.

Kurucular arasında bu tarihte Türk-İş Genel Başkanı olan Seyfi Demirsoy da bulunuyordu. Sosyalist Kültür Derneği'nin kuruluşu, Yön'ün 19 Aralık 1962 tarih ve 53 no.lu sayısında kapaktan verilmişti.

Bu sayıda yer alan "Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor" başlıklı ve imzasız yazıda şunlar yer alıyordu:

"Uzun bir süre önce değil, daha henüz geçen sonbaharda, 'sosyalizm' kelimesi Türkçenin 'tehlikeli deyimler' sözlüğündeydi. YÖN'ün belki de en büyük hizmeti, 'sosyalizm'i artık (o rahatça söylenebilen ve benimsenen bir kelime haline getirmek olmuştur. Tabii, hâlâ, kendi çıkarlarına dokunduğu için bu kelimedenden rahatsız olan, onu

kullanıcıları türlü şekillerde lekelemeğe çalışan ve fırsat buldukça sosyalizmin o mutlaka kamçı rejimlere götüreceğini iddia edenler çoktur. Ama, bugün, sosyalizmi savunan, çekinmeden 'ben sosyalistim' diyen ve bu sistemin başarı kazanması için bir araya gelenler de çok. Bunlara Türk toplumunun bütün kesimlerinde rastlamak mümkün. (...)

"Muhakkak olan bir şey varsa, o da, bugün, Türkiye'nin şimdiye kadar hiçbir devirde görülmemiş sayıda 'ben sosyalistim' diyenlerle dolu olduğudur.

"Muhakkak olan bir daha var. Daha her 'sosyalistim' diyen daha henüz ortak bir sisteme varmamış, sosyalizmin Türkiye'deki meseleleri üzerinde uzun boylu düşünüp belli çözümlere erişememiş ve nihayet sosyalizmi nasıl gerçekleştirmek gerektiği noktasında yeter derecede tartışma imkanı bulamamıştır. Ama herkesin içindeki temel inanç bir: Türkiye'yi içine düştüğü çıkmazlardan kurtaracak, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak, gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları yaratacak tek sistemin sosyalizm olduğuna inanıyoruz."

Derneğin Tüzüğündeki amacı da şu şekilde ifade edilmişti: "Derneğin amacı: Madde 2 — Emeği toplumun temel değeri sayan Sosyalist Kültür Derneği, her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim aşığı altında inceler, böyle bir düzenin kültür temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır."

Sosyalist Kültür Derneği, bir açıdan bakıldığında, Türkiye Çalışanlar Partisi girişiminin Doğan Avcıoğlu açısından başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Yön'ün çalışmalarını tamamlayacak bir kitle örgütlenmesiydi. Ancak diğer bir neden, Sovyetler Birliği'ne bağlı ve bağımlı TKP'nin 1962 yılında yeniden faaliyete geçmesiyle sol cemahta bir rakibin ortaya çıkmasıydı. Eski TKP'yi çok yakından tanıyan Şevket Süreyya Aydemir, bu nedenle, önce Yön'de "Türk sosyalizmi" konusunda yazılar yazdı ve Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı.

Bulgaristan vatandaşı D.Şişmanof, derneğin faaliyeti konusunda şu bilgiyi vermektedir: "Bildiriye hazırlayan aydınlardan bir grup (...) Ankara'da, Sosyalist Kültür Derneği adında, sosyalist fikirleri yayma teşkilâtı kurdular. Derneğin kısa zamanda, İstanbul, İzmir, Diyarbakır vs. gibi şehirlerde şubeleri açıldı. 1965 yılının başlangıcında aza sayısı 5000 kişiyi buluyordu. Bunların 2000 kadarı Ankara ve İstanbul'da, ötekileri diğer şehirlerdeydi." (D.Şişmanof, *Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Narodna Prosveta, Sofya, 1965;178)

Yön Bildirisi'nde sosyalizm, kapitalizm, emperyalizm, sömürü gibi kavramlar yer almıyordu. Ancak, Yön'ün bu Bildiri'nin de yer aldığı 20 Aralık 1961 tarihli 1. sayısında bile Doğan Avcıoğlu'nun "Kemer Sıkılım" başlıklı yazısında sosyalizm savunuluyordu: "Hızlı kalkınma temposunu sağlayacak çapta bir kemer sıkma gayreti, gelir dağılışındaki adaletsizliklerin giderilmesi, fedakarlık ve nimetlerde eşitliğin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu sebeptendir ki, yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol, sosyalizmdir." (Yön, Sayı 1, 20 Aralık 1961)

Yön Dergisi, Sosyalist Kültür Derneği'nin kurulduğu 18 Aralık 1962 tarihine kadar, gerek Şevket Süreyya Aydemir'in, gerek Doğan Avcıoğlu'nun yazılarıyla, sürekli olarak "Türk sosyalizmi"ni savundu.

Sosyalist Kültür Derneği'nin kuruluş bildirisinde Türk sosyalizmi anlayışı vurgulanıyordu. Bildirinin bazı bölümleri aşağıda sunulmaktadır:

"İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye, bir yandan çok partili bir siyasal sistemi yerleştirmeye çalışırken, diğer taraftan dağınık ve sistemsiz müdahaleleri olan, fakat esas itibarıyla kapitalist bir düzene dayanan bir kalkınma çabasına girişmiştir. (...)

"Cumhuriyetin kuruluş yıllarında başlıca amaçlardan biri olarak açıklanan "sınıfsız bir toplum yaratma" ilkesinin terkedilmesi ve buna ters yönde keskin sınıf farkları yaratan bir gelişme metodunun seçilmesi sınıflar arasındaki gerginliği artırmış ve sınıf çatışmalarına daha da elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu devrede çok partili siyasal sistem ise halk isteklerinin belli çıkarlar için istismar edilmesi şeklinde işlenmiştir. İktisadî ve sosyal meselelerin çözülememesi, çok partili sistemin oyun kurallarının bozulmasına sebep olmuş böylece demokratik düzenin asgari şekli unsurları bile uygulanamamıştır. (...)

"Toplum yapısının ve tarihî gelişmenin incelenmesinden ortaya çıkan gerçekler, halk mutluluğunu hedef tutan bir çerçeve içinde, düşünenleri sosyalist bir çözüm yolu etrafında birleştirmektedir.

"Sosyalizm,

"Toplum refah ve saadetini fert ve zümre çıkarlarının üstünde tutan bir dünya görüşünden hareket eden,

“Bunu gerçekleştirmek üzere halka dayanan ve halka yönelen bir toplum düzeni kurmak amacını benimseyen,

“Bu düzeni kurmak ve yaşatmak için, memleketteki sosyal ve iktisadî münasebetleri bilimsel bir görüş açısı içinde inceleme ve akılcı esaslara göre düzenleme yolunu seçen, bir düşünce ve davranış sistemidir.

“Sosyalist düzende insan ve tabiat kaynaklarının israfı önlenir ve bunların akılcı bir şekilde değerlendirilmesi sağlanır, toplumun imkânları ve yaşama gücü artar, fırsat eşitliği ve gerçek anlamıyla sosyal adalet gerçekleşir. Toplum yapısını tanımak, böyle bir düzenlemenin bilimsel şartlarını devamlı olarak aramak ve bu amaçları gerçekleştirmenin hareket noktasıdır.

“Bu unsurlarıyla sosyalizm, insancı hedeflere yönelen ve dogmatik olmayan bilimsel yollarla toplum hayatını düzenlemek amacını güden bir sistemdir.

“Sosyalizm az gelişmiş ülkelerin sosyal adalet içinde hızlı kalkınmalarını sağlayacak tek metottur. Sosyalist metot aynı zamanda kapitalist bir gelişmenin bilhassa az gelişmiş bir toplumda meydana getireceği aşırı sınıf çatışmalarını demokratik yollarla önlemenin tek yoludur.

“Türkiye’de toplumsal konular üzerine eğilenler, milliyetçi, hürriyetçi ve demokratik ilkelere dayanan bir sosyalizm anlayışı etrafında birleşmektedirler.

“Türk sosyalistlerinin milliyetçiliği Türk halkına ne vermek istediğini ve bunu nasıl vereceğini söylemeyen, toplum mutluluğuna etkisi olmayan boş sloganlarla halkın hislerini uyarmaya çalışarak aslında belli zümre çıkarlarını koruyan, mevcut düzeni devam ettirmekten başka kaygısı olmayan aldatıcı ve gerici bir milliyetçilik değildir.

“Türk sosyalistlerinin milliyetçiliği halka dayanan ve halka yönelen, halk için ne yapılacağını ve bunun nasıl yapılacağını açıklayan, Türk toplumunu birbirini sömürmeyen, birbirine saygı ile bağlı fertlerden kurulu bir ulus olarak yaşatmak isteyen, uluslararası düzende kişiliği olan ve kendine güvenen ve saadetini uluslararası barış ve saadetin bir unsuru sayan bağımsız bir Türkiye kurmak amacına yönelen bir milliyetçiliktir.

“Türk sosyalistleri kişiyi ve emeği en büyük değer sayan ve kişiyi onurlu bir insan gibi yaşama imkânlarıyla donatarak, onu gerçek hürriyete kavuşturmak isteyen bir hürriyetçilik ilkesini kabul etmektedir.

“Sosyal sınıflar arasında büyük farklılıklar yaratan ve sınıf mücadelesini şiddetlendiren kapitalist kalkınma metodu, hürriyet ilkelerinin ve demokratik düzenin tahribine sebep olmaktadır. Türk sosyalistleri sosyalizmi, demokratik düzen içinde hızlı, sömürücü olmayan dengeli bir kalkınmanın tek yolu olarak görmektedirler.

“Türk sosyalistleri, kalkınmada özel sektöre de bir yer veren, ancak hızlı kalkınmayı ve sosyal adaleti gerçekleştirmede başlıca görevin devlete düştüğünü kabul eden ve istismar unsurlarından temizlenmiş bir düzen olan “sosyalist karma ekonomi”yi benimsemektedirler.

“Sosyalizm Türk ulusunu ileri bir medeniyet seviyesine ulaştırmak hedefine yönelmiş halkçı bir düzen kurmak üzere yapılan Millî Kurtuluş Savaşımızın bir devamı ve yeni bir hamlesi olacaktır. (...)

“Sosyalist Kültür Derneği, Türkiye’nin meselelerini sosyalist bir dünya görüşü açısından incelemek, bunları açıkça tartışmak ve bu çalışmalarını sonuçlarını yaymak üzere kurulmuştur.” (Gökhan Atılğan, Yön-Devrim Hareketi, Tüstav Yay., İstanbul, 2002;355-359)

1951/52 tevkifatı sonrasında Türkiye Komünist Partisi’nin organlarının işletildiği faaliyeti durmuştu. Bu tevkifat sırasında TKP Merkez Komitesi Sekreteri olan Zeki Baştımar, cezasını tamamladıktan sonra, 1961 yılı Ağustos ayında yurtdışına çıktı ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 17-31 Ekim 1961 günleri toplanan 22. Kongresi’ne TKP temsilcisi olarak katıldı. Bunun ardından, Zeki Baştımar’ın çağrısı üzerine 2-6 Nisan 1962 günleri Leipzig’de düzenlenen Konferansa Yakup Demir (Zeki Baştımar), Marat (İsmail Bilen), Nazım Hikmet, Abidin Dino, Bilal Şen, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel, Ahmet Saydan (Aram Pehlivan), Vartan İhmalyan, Doktor (Hayk Açıkgöz), Fahri Erdiç, Gün Benderli Togay katıldı. Bu toplantıyla TKP yurtdışında bir büro oluşturarak çalışmalarına başladı. TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu sekreterliğine Zeki Baştımar (Yakup Demir) getirildi. Diğer üyeliklere de Marat (Laz İsmail, İ.Bilen), Nazım Hikmet, Abidin Dino ve Aram Pehlivan (A.Saydan) atandı. Sovyetler Birliği’ne bağlı ve bağımlı eski TKP, bu tarihten itibaren, Türkiye’de yaşamayı sürdüren bazı eski kadrolarla ilişkiye geçti. Sosyalist Kültür Derneği’nin önemli bir amacı da, Soğuk Savaş’ın hâlâ devam ettiği koşullarda, Sovyetler Birliği’nin dış politikasının aleti konumundaki eski TKP’nin, Türkiye’ye özgü bağımsızlıkçı, milliyetçi ve demokratik bir sosyalizm mücadelesine verebileceği zararları engellemektir.

Sosyalist Kültür Derneği İstanbul Şubesi 1963 yılı Mayıs ayında İstanbul’da büyük bir toplantı düzenledi. Toplantı sonrasında Dernek tarafından yayımlanan bildiri şöyleydi:

“Ulusal Kurtuluş Savaşının, Kuva-i Milliye ruhunun, halk hakimiyetinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde üç ana ilke vardır: Halkçılık, Devletçilik, Devrimcilik.

“Atatürk, çağdaş uygarlığa ancak Halkçılık, Devletçilik ve Devrimcilik metodlarıyla gidilebileceğini ilk gören devlet adamıdır. Bugün de kalkınma yolundaki az gelişmiş ülkeler Atatürk'ün izinden gidiyorlar.

“Türkiye, uzun yıllardır Atatürk'ün temel görüşlerinden ve yollarından -çıkarıcı zümrelerin aracılığı ile- çok uzaklaştırılmıştır. 27 Mayıs, bu gerici gidişin iflasını ilan etmiştir.

“Bugün memleketimiz daha zor şartlar içinde olduğu halde aynı kısır kalkınma yolu belki biraz daha hesaplı bir şekilde tekrar denenmek isteniyor. Bu yeni deneme de memlekete hiçbir gelişme sağlamadan iflasa mahkumdur.

“Ancak; köklü, demokratik, dinamik, halkçı, devletçi bir politika Türkiyemizi tekrar ilerleme yoluna koyabilir.

“Toplumun mutluluğunu her türlü zümre mutluluğunun üstünde gören, emeği gerçek değer sayan Türk sosyalizminin ilkesi Atatürk'ün Halkçılık, Devletçilik ve Devrimcilik ülküsünde birleşmektedir. Bugün artık Atatürkçüler, kalkınmacı ve halkçı bir reform programı altında toplanmalıdır.” (Yön, Sayı 75, 23 Mayıs 1963)

Toplantıda yapılan açık oturumun açılış konuşmasını Sosyalist Kültür Derneği Genel Başkanı Osman Nuri Torun yaptı. Osman Nuri Torun şunları söyledi:

“Bütün milletin mutluluğunu mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirebilmek, akılcı ve bilimsel metodların problemlerimize uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu da devrimci bir görüş ve uygulama ister. Biz, Atatürk Devrimlerinin tamamlandığı kanısında olmadığımız gibi, ne devrimlerden yerleşmiş olanların korunması ile yetinebiliriz, ne de devrimlerin rötuş edilmesi gerektiğini düşünebiliriz. Biz, toplumumuzun temel reformlara şiddetle ihtiyacı olduğuna, uygar bir toplum yaratılabilmesi için bu reformların devrimci metodlarla uygulanması gerektiğine inanmaktayız. Bu sebepten sosyalizm, Atatürk devrimlerinden yanadır. Demokratik, halkçı, devletçi, devrimci ve akılcı karakteriyle Türk Sosyalizmi, Atatürk ilkelerinin başarı ile uygulanması ve devrimlerin başarı ile devam ettirilebilmesi için en uygun yoldur. Biz, devrimlerin devam etmesinin gerekli olduğuna ve devam edeceğine inanıyoruz.”

Sosyalist Kültür Derneği, 12 Şubat 1963, 4 Mart 1963, 15 Nisan 1963, 22 Nisan 1963, 29 Nisan 1963, 14 Ekim 1964, 16 Aralık 1964, 6 Ocak 1965, 3 Şubat 1965, 19 Şubat 1965, 24 Şubat 1965, 3 Mart 1965, 17 Mart 1965, 24 Mart 1965, 1 Nisan 1965, 19 Mayıs 1965 ve 15 Aralık 1965 tarihlerinde konferans ve haftalık toplantılar düzenledi. (Şura Atılım Şahintürk, 1960-1971 Arası Türkiye'de Sol Akımlar ve Bir Aydın Hareketi Olarak Sosyalist Kültür Derneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004;142-146)

Sosyalist Kültür Derneği'nin etkinlikleri 1965 tarihinden sonra çok azaldı ve 12 Mart 1971 darbesi sonrasında dernek kapatıldı. 1965 yılından sonra derneğin faaliyetlerinin durma noktasına gerilemesinin en önemli nedeni, sosyalist solda Doğan Avcıoğlu'nun önderliğini yaptığı Yön çevresi ile Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığını yaptığı TİP arasındaki rekabette, 1965 milletvekili seçimlerinde geçerli oyların yüzde 3'ünü alarak Millet Meclisi'nde 15 milletvekili ile temsil edilmeye başlayan TİP'in başarısı olsa gerektir.

9 Şubat 1962 tarihinde Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanlığı görevini üstlenen ve eski TKP'nin 1951 tevkifatı süresince gizlemeyi başardığı çok önemli bir üyesi olan Mehmet Ali Aybar, daha sonraki yıllarda, Sosyalist Kültür Derneği'nin kuruluşunu şöyle değerlendiriyordu:

“Çalışanlar partisi girişimi tutmayınca, Bey takımı Sosyalist Kültür Derneği açmazı ile dolaylı olarak TİP'in karşısına çıkmıştı. Amaç aynı idi: CHP'nin denetimi altında olacak bir sol oluşturmak.” (Mehmet Ali Aybar, TİP Tarihi C.1, BDS Yay., İstanbul, 1988;202)

“Çoğu Yön dergisi çevresinde toplanmış kimi sol aydınlar ve kimi emekli askerler Sosyalist Kültür Derneği'ni kurdular. İlerde bir partiye dönüştürülmek üzere kurulduğu besbelliydi. Seminerler, konferanslar düzenliyorlar; gerekli birikimi sağlamaya çalışıyorlardı. Bir aralık bize de geldiler. Kesin olarak ne istedikleri belli değildi. Konuşmalarımız teorik sorunlar üzerinde sürüp gitti. İşçi sınıfından yana görünmüyorlardı. İlerdeki toplantılara kalabalık bir heyet olarak katılacağımızı bildirdik. Ama arkası gelmedi. Ve Sosyalist Kültür Derneği de silinip gitti.” (Aybar,C.1,1988;194-195)

Sosyalist Kültür Derneği'nin kurucularından Mümtaz Soysal örgütün çalışmalarını yıllar sonra şöyle anlatıyordu:

"Kısacası, Yön'cüler biraz ikinci plana çekilmiş, Dernek yönetimi yakın zamana kadar bürokraside ve politikada önemli yerlerde bulunanlara bırakılarak, hareketin yerleşik düzende uyandıracağı tepkiler mümkün olduğunca azaltılmak istenmişti. Bununla birlikte, Dernek çalışmaları Yön'de ayrıntılı biçimde yansıtılmaktaydı." (...)

"Derneğin gelişme gösterdiği aylarda, Yön hareketi içinde de Türkiye'deki sosyalist düşüncenin eyleme geçirilmesi bakımından görüş ve düşünce ayrılıkları başlamıştı. Tam açıklıkla ortaya konmamış olmakla birlikte, bu belli belirsiz ayrılığın temelinde şöyle bir ikilem yatmaktaydı: Sosyalizmin hem bir kalkınma yöntemi, hem de belirli değerlere dayalı bir yaşama düzeni olarak gerçekleştirilebilmesi için, önemli bir işçi hareketinden henüz yoksun olan Türkiye'de, Kemalist niteliklerini az çok koruyan sivil ve asker burjuvazinin öncü gücünü mü ön plana geçirmek gerekir, yoksa çok daha uzun süreli, halk yığınlarının sosyalist düşünce yönünde eğitilmesine ve örgütlenmesine dayanan uzun soluklu bir çabayı mı göze almak gerekir? Başka bir deyişle, Türkiye'nin koşulları böylesine uzun bir bekleyişe elverişli midir, yoksa dış ve iç dinamikler düşünülerek, sosyalizmin temel öğretisine pek uygun düşmese bile, çabuk davranmak ve yukarıdan aşağıya doğru müdahalelerle kapitalist gidişi bir an önce durdurmak mı gerekir?"

"Kabul etmek gerekir ki, 21 Mayıs 1963 olaylarından sonra Ankara, İstanbul ve İzmir'de ilan edilen sıkıyönetim, daha doğrusu onunla birlikte basın ve dernek çalışmalarına getirilen sınırlamalar bu tartışmanın belirgin bir sonuca erişmesini önlemiş, Sosyalist Kültür Derneği girişimi de, Yön'deki bölünüşe paralel olarak, momentum'unu yitirerek silinip gitmiştir." (Mümtaz Soysal, "Sosyalist Kültür Derneği", İletişim Yayınları, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul, 1988;2022)

Sovyetler Birliği'nin Sosyalist Kültür Derneği'ne bakışını özetleyebilecek bir metin, bir dönem Türkiye'de gazeteci olarak çalışmış ve ardından "istenmeyen kişi" ilan edilerek Türkiye'den çıkarılmış olan D.Şişmanof'un 1965 yılında Sofya'da devlet basımevi tarafından yayımlanan *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi* kitabındaki bölümdür:

"Sosyalist Kültür Derneğinin ideolojisi olarak kabul edilen 'Türk sosyalizmi'nin esas prensiplerini 'Yön' dergisinin yazı işleri müdürü Doğan Avcioğlu ile profesör Sadun Aren hazırlamaktaydı. Komünistlikten dönme Şevket Süreyya Aydemir de bunlar arasındaydı ve Türk sosyalizmi'ne eski 'Kadro'nun görüşlerini sokuşturmaya çalışıyordu. Ayrıca, 150lerden, üniversite öğretim üyelerinden ve toplum yazarlarından bazıları 'Türk sosyalizmi'nin esas prensiplerini hazırlama işinde rol almışlardı. Onlar, 'Türk sosyalizmi'ni, Kemalizm prensipleri, CHP'nin bazı umdeleri ve 27 Mayıs Devriminden sonra kuvvetlenen reformcular hareketi görüşlerinin prososyalizm prensipleriyle karışımından meydana getirmeye çalışıyorlardı. (...)

"'Türk sosyalizmi'nin bir de milliyetçilik ve antikomünizm tarafı vardır. Bu meselelerin nazariyecisi, döneş Şevket Süreyya Aydemir'dir. Onun iddiasına göre sosyalizm, komünizmin panzehiridir ve komünizme karşı en tesirli mücadele vasıtasıdır. Yine Aydemir'in iddiasınca, 'Türk sosyalizmi', bilimsel sosyalizm öğretisi ve ideolojisini değil, bilimsel milliyetçilik adında garip bir öğretisi ve ideolojiyi benimsemelidir." (Şişmanof,1965;179)

"'Türk sosyalizmi' nazariyecileri ekonomide plânlamaya, devlet ve toplum sektörünün üstün olmasına, ilerici etatizme taraftardır. Bütün bunları, kapitalist olmayan yolda, sosyalizm yolunda gelişmeye geçiş aşamaları (merhaleleri) saymaktadırlar." (Şişmanof,1965;180)

"Onlar, Türkiye'nin özel şartlarına uymaya, 'Türk sosyalizmi'ne antiemperyalist karakter vermeye çalışıyorlar. Diğer taraftan milliyetçiliği, ideolojilerine temel yapmaya da gayret ediyorlar." (Şişmanof,1965;181)

"Her memleketteki sosyalist hareketinin, o ülkenin özel şartlarına uyması gerektiğini çok haklı olarak belirten ve bu görüşü kendilerine kılavuz edinen 'Türk sosyalizmi'nin bazı nazariyecileri, tarihî oluşumun, sosyalist öğretisi ve hareketinin genel kanunlarını unutmuş görünüyorlar. Böylece bilimsel sosyalizmden bir hayli uzaklaşıyor, antisosyalizme, antikomünizme kadar varıyorlar. Sosyalizm terimleriyle demagoji cambazlığı yaparak antisosyalistler kampında yer almış olan Şevket Süreyya Aydemir ve benzerleri, kendilerine "sosyalist" diyen, fakat antikomünizm propagandası yapan kaleşşörler, burjuva partilerinden bir takım demagoglar, Sosyalist Kültür Derneği'nin bazı faaliyetçileri bunlar arasındadır. Lâkin Türkiye'yi amerikan emperyalistlerine, NATO'ya bağımlılıktan kurtarıp iktisadi ve siyasi bağımsızlığa kavuşturmaya için mücadele eden Doğan Avcioğlu gibi vatanseverler de böyle bir aldaniş içindedirler. Avcioğlu'nun ve Sosyalist Kültür Derneği içinde çalışan onun görüşündeki diğer sosyalist faaliyetçilerin, sosyalizm teriminin legalleştirilip halk arasında yayılmasında büyük hizmetleri olmuştur. Türk burjuva toplumundaki bozuklukların, sosyal adaletsizliklerin ve sınıf gelişmelerin

meydana çıkarılıp gözler önüne serilmesinde, Türk burjuvazisinin, burjuva partilerinin milli menfaatlere ihanetini, Türkiye emekçilerinin emeğini ve memleketin tabii servetlerini amansızca sömüren yabancı kapitalistlerle yerli ortaklarının içyüzlerini açıklamada onların hizmetleri daha da büyüktür. Türkiye'nin ancak kapitalist olmayan gelişme yolunda ve sosyalizmde kurtulabileceğini delillere dayanarak inandırıcı bir şekilde ispat edenler, yine onlardır. Fakat 'Türk sosyalizmi'nin muhteva ve prensiplerini tayin meselesine dayanınca, acze düşüp yanlışlıklar içinde bocalamaktadırlar. Bu bocalamaların, bu yanlış yollara sapışın belli başlı nedenlerini, onların, sosyalist hareketin genel kanuniliklerine aykırı, özel bir 'Türk sosyalizmi' ideolojisi hazırlayabileceklerini sanmalarında aramak lazımdır. Halbuki bilimsel sosyalizmin genel kanunları objektiftir, her ülkenin milli, siyasi, iktisadi şart ve özelliklerine göre yaratıcı bir şekilde uygulanır. (...)

"Türk sosyalizmi'nin hemen hemen bütün nazariyecileri şu kanaatte birleşiyorlar: Kemalizmin temel prensipleri 'Türk sosyalizmi'nin de temel prensipleri olmalıdır. Atatürk'ün ortaya koyduğu bu temel prensipler, sosyalizm yönünde geliştirilmeli ve Türkiye'nin bugünkü şartlarına uydurulmalıdır. İşte bundan dolayı onların 'sosyalizmi', milliyetçilik ideolojisiyle karışık bir burjuva reformizmi mahiyetini almaktadır. Halbuki 'Türk sosyalizmi ideolojisi', bilimsel sosyalizmin her memleket için mecburi olan genel kanuniyetini kabul etmedikçe, sosyalist bir ideoloji haline gelemesin."

"Fakat bugünkü Türkiye'de siyasi şartlar ve hâlâ yaygın bir halde olan sosyalizm düşmanlığı göz önünde bulundurulduğu takdirde, bu sosyalist eğilimli reformist akımın bazı objektif ilerici tarafları derhal göze çarpar. 'Türk sosyalizmi'nin en olumlu tarafları, onun, antiemperyalist, anti-feodalist ve (devamlı olmamakla beraber) antikapitalist oluşu, kapitalist olmayan gelişme yolunu benimsemiş bulunmasıdır. En olumsuz tarafı ise, antikomünizmi ve milliyetçiliğidir. Bunlar, onu, gerçek bir sosyalist muhtevadan mahrum etmektedir." (Şişmanof,1965;181-182)

"Türk sosyalizmi' nazariyecilerinin antiemperyalist ve özellikle anti-amerikan tutumları 1964'ten sonra daha da şiddetlendi. Aralarından bazıları, Türkiye'nin NATO'dan çıkması ve tarafsız bir dış politika gütmesi meselesini ortaya atarak, bu fikri savunup yaymaya koyuldu."

"Türk sosyalizmi'nin taraftarları arasında, sosyalizm hakkındaki yanlış görüşlerine rağmen, Türkiye'nin reformlarla hızla kalkınması için mücadele eden birçok vatansever vardır. Bunlardan bazıları, bütün ilerici kuvvetlerin, halk aydınlarının, işçi sınıfının, emekçi köylülerin, zanaatçıların, küçük burjuvanın bir araya gelerek antiemperyalist bir milli cephe kurması teklifini desteklemekte, hatta böyle bir cephenin kurulmasını ısrarla teklif etmektedir." (Şişmanof,1965;183)

Sosyalist Kültür Derneği'nin Türk-İş yönetimi ile ilişkileri de incelenmesi gereken bir konudur.

Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy'un derneğin kurucuları arasında yer almasından sonra, Türk-İş Dergisi'nde dernek kurucuları arasında yer alan Doğan Avcıoğlu, Atilla Karaosmanoğlu, İlhami Soysal ve Necat Erder'in yazıları yayımlandı. Doğan Avcıoğlu, Yön'ün kapatıldığı dönemde Türk-İş "Araştırma Bürosu Müdürü" olarak çalışmış ve Türk-İş Dergisi'nde yazılar yazmıştı. Diğer kurucuların yazıları da aşağıda sunulmaktadır:

Atilla Karaosmanoğlu, Türk-İş Araştırma Bürosu Direktörü, "Türk İşçisinin Durumu ve İşçi Hareketleri", Türk-İş Dergisi, Sayı 1, 15 Mart 1963;6-7)

Necat Erder, Türk-İş Araştırma Bürosu Müşaviri, "Sendikacılık ve Kalkınma", Türk-İş Dergisi, Sayı 1, 15 Mart 1963;8)

İlhami Soysal, Türk-İş Basın Müşaviri, "Sendikacılığımızı Bekleyen Tehlike", Türk-İş Dergisi, Sayı 2, 15 Nisan 1963;8-9)

Necat Erder, Türk-İş Araştırma Bürosu Müşaviri, "Türk Sendikacılık Hareketinde Strateji", Türk-İş Dergisi, Sayı 2, 15 Nisan 1963;12-13.